

memorii | jurnale | biografii

Tatiana Niculescu este scriitoarea care a impus în literatura română contemporană genul biografiei. A publicat la Editura Humanitas: *Nepovestitele iubiri: 7 minibiografii sentimentale* (bestseller Humanitas, 2021), *Seducătorul domn Nae: Viața lui Nae Ionescu* (bestseller Humanitas, 2020); *Regele și Dudaia: Carol II și Elena Lupescu dincolo de bârfe și clișee* (bestseller Humanitas, 2019); *Ei mă consideră făcător de minuni: Viața lui Arsenie Boca* (Humanitas, 2018); *Mistica rugăciunii și a revolverului: Viața lui Corneliu Zelea Codreanu* (bestseller Humanitas, 2017); *Mihai I, ultimul rege al românilor* (Humanitas, 2016, 2020); *Regina Maria: Ultima dorință* (Humanitas, 2015, 2016, 2018, 2020). A debutat în literatură cu romanul *Spovedanie la Tanacu* (Humanitas, 2006, 2008, 2021), urmat de *Noaptea Patriarhului, Povestea domniței Marina și a basarabeanului necunoscut, Tăierea fecioarelor*. A coordonat volumele colective *Iubirea din oglindă: Despre sex și identitate* (Humanitas, 2017) și *Cartea întâmplărilor: Mistere, ciudățenii, uimiri* (Humanitas, 2019) și a îngrijit volumul *Maria, regina României, Gânduri pentru vremuri grele* (Humanitas, 2020). Între 1995 și 2008, Tatiana Niculescu a fost redactor și realizator de programe, iar apoi redactor-șef la secția română a postului de radio BBC World Service, la Londra și București.

TATIANA NICULESCU

SINGUR

VIAȚA LUI
MIHAIL SEBASTIAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Marilena Vasile
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

© HUMANITAS, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Niculescu, Tatiana
Singur: viața lui Mihail Sebastian / Tatiana Niculescu. –
București: Humanitas, 2022
ISBN 978-973-50-7403-6
821.135.1.09
929

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Este în mine un personaj care iubește tensiunea, vâltoarea, tumultul, marile vânturi dezlănțuite. Și este un altul care iubește ideile noi, distincțiile precise, rezerva, așteptarea. Între acești doi oameni, acordul e dificil, dar toate eforturile mele personale sunt în căutarea acestui acord, care trebuie încheiat și menținut.

Voluptatea de a fi singur într-o lume care te crede al ei. Nu orgoliu. Nici timiditate măcar. Ci fireasca, simpla, involuntara rămânere a ta în tine.

Cuprins

	Un cuvânt înainte	9
1	Două zile de naștere	13
2	Semne și simboluri	22
3	Ocupația germană: Baronul Münchhausen	29
4	Cărțile adolescenței	37
5	Pseudonim	48
6	Din neamul spiritului	57
7	Prieteni și mentori la București	67
8	Paris: Schimbare de perspectivă	75
9	„Un ovrei despre alt ovrei“	91
10	Siegfried al berărilor teutone	104
11	Parabola pompierului incendiator	113
12	Efectul Nae Ionescu	125
13	Omul și masca	138
14	Prietenii năruite: Flaminius	153
15	Lovituri de teatru, înscenări, asasinate	160
16	Nadia	172
17	Îngeri cu suflete de crin	181
18	Ceva de mic-burghez...	191
19	Ziua Ispășirii	196
20	Vine Armata Roșie	203
21	Accidentul	213
	<i>Sursele ilustrațiilor</i>	223

Un cuvânt înainte

În romanul autobiografic *De două mii de ani*, Mihail Sebastian povestește o întâmplare care are, pesemne, un sâmbure de adevăr. Într-o vacanță de Crăciun, plecând cu trenul de la București la Brăila, nimerește în compartiment lângă un bătrân evreu încărcat cu papornice și pachete. E un negustor de cărți itinerant, care alimentează cu tipărituri din Germania și Polonia localitățile din Moldova locuite de evrei. În prima clipă, pare o întruchipare a evreului rătăcitor Ahasverus, la origini, un rege biblic. Desprins de mit, omul are însă un nume al lui: Abraham Sulitzer, și vorbește o limbă moldovenească ușor cântată, cu accent evreiesc. Anticarul – bibliofilul și negustorul Sulitzer – este un pătimaș al cărții și un bun cunoscător al literaturii universale. Iubește cărțile până la manie, spunând pe șleau că „o carte ori te dărâmă, ori te ridică. Dacă nu, la ce mai dai bani pe ea?”.

Destinate culturii ghetoului, cărțile colecționate și vândute de Abraham Sulitzer sunt traduceri în idiș din Cervantes, Dante, Molière, Shakespeare, Dostoievski, Turgheniev, Thomas Hardy... și alți autori mari ai lumii. Apartamentul lui din București, căptușit cu rafturi, e o fabulos-cotropitoare bibliotecă pe care tânărul din compartimentul de tren o descoperă la a doua lor întâlnire, ca din întâmplare, căci

bătrânul Sulitzer se dovedește a-i fi vecin. Fâstâcit, înțelept, hâtru, cu ochelarii pe nas, abia așteaptă să-i citească mușafirului din cărțile lui preferate. I le arată pe rând, le scoate din raft cu o mângâiere, le răsfoiește, le măsoară literele cu privire de expert, le vorbește îndrăgostit și familiar. Asta e ciudățenia lui Abraham Sulitzer: așa cum unii oameni vorbesc cu pisicile sau cu câinii lor, acest anticar evreu vorbește cu cărțile, spre exasperarea nevastei lui, care i se plânge oaspetelui, cărturar și el, că nu s-a mai pomenit negustor, bunăoară negustor de mosoare sau de ghete, să vorbească cu marfa din prăvălie și că împătimitul Abraham o face de rușine în fața vecinilor, stând la taclale, om în toată firea, cu pereții...

Bătrânul negustor e un personaj croit din multe amintiri și legende de familie. Abraham Sulitzer face parte din neamul sufletesc și spiritual al lui Mihail Sebastian, acest singuratic dedicat cărților, sentimental cu rigoarea nuanțelor, timid înzestrat cu subtil umor, evreu francofil evadat din ghetou prin cultură laică, dar păstrând vie înțelegerea lumii în care s-a născut, răzvrătit melancolic, prieten loial trădat și părăsit de prieteni deveniți celebri: un om care vorbea cu cărțile, trăindu-le și scriind despre ele în singurătatea tranșeelor istoriei.

*

Nimeni n-ar putea spune mai bine povestea vieții lui Mihail Sebastian decât a spus-o el însuși în sute de articole și recenzii pe marginea cărților citite, în zeci de cronică muzicale și dramatice, în romanele și piesele de teatru și în jurnalul anilor 1935–1944. De aceea, această biografie e o reconstituire a vieții lui Sebastian făcută, în bună măsură, pe baza scrierilor lui, pentru care am folosit a doua ediție a *Jurnalului 1935–1944*, apărută la Editura Humanitas în 2016, și ediția în opt volume a *Operele*, publicată de

Fundația Națională pentru Știință și Artă a Academiei Române, București, 2011–2015, care are următoarea structură:

- Opere*, vol. I, Proză, ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea și Oana Safta, 2011.
- Opere*, vol. II, Teatru. Corespondență, ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea, Liliana Corobca și Petruș Costea, 2011.
- Opere*, vol. III, Publicistică (1926–1929), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea, Oana Safta și Petruș Costea, 2013.
- Opere*, vol. IV, Publicistică (1930–1932), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note și comentarii Oana Safta și Petruș Costea, 2013.
- Opere*, vol. V, Publicistică (1933–1934), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea și Oana Safta, 2014.
- Opere*, vol. VI, Publicistică (1935), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Oana Safta și Petruș Costea, 2014.
- Opere*, vol. VII, Publicistică (1936–1937), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea și Petruș Costea, 2015.
- Opere*, vol. VIII, Publicistică (1938–1945), ed. coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea; text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Mihaela Constantinescu-Podocea și Petruș Costea, 2015.

E de prisos (sau poate nu) să avertizez cititorul că aceasta nu e o carte de istorie sau critică literară, și nici nu are pretenția că epuizează tot ce se poate spune despre devenirea intelectuală a lui Mihail Sebastian. În același

timp, luminează unele episoade ale vieții lui mai puțin explorate până acum.

Datorez mulțumiri pentru amabilitatea și pasiunea cu care au răspuns solicitărilor mele de diverse feluri Alinei Pavelescu, de la Arhivele Naționale Centrale ale României, arhiviștilor de la Arhivele Naționale Județene Brăila, lui Dan Vatamaniuc, de la Muzeul Literaturii Române, Rozaliei Pârlitu, de la Muzeul Brăilei, lui Alexandru Marinescu, directorul Editurii Hasefer, Franciscăi Băltăceanu și Monicăi Broșteanu, Oanei Bârna, pentru lectura preliminară a textului, Editurii Humanitas, pentru sprijinul acordat colecției mele de biografii interbelice.

Două zile de naștere

În casa cu etaj și ferestre mari spre bulevardul Cuza, o evreică de 24 de ani, Clara, se află în chinurile facerii. E o seară de octombrie a anului 1907. Pe numele de fată, o cheamă Weintraub și e născută la Mihăileni, lângă Botoșani, o comună cu 12 sinagogi, recunoscută ca centru al culturii evreiești încă de la începutul secolului XIX. Ițele familiei ei sunt încâlcite, ca ale multor familii de evrei, pentru care se păstrează puține hrisoave și înscrisuri oficiale. După mamă, Clara s-ar trage din spița lui Davicion Bally, cărturar sefard și respectat bancher cu vechi rădăcini în Muntenia, care i-a sprijinit cândva cu bani pe capii revoluției de la 1848.¹

Familia se instalează la Brăila la început de secol XX, într-un oraș-port la Dunăre, cosmopolit și prosper, unde s-ar părea că locuiesc deja rude apropiate. Un recensământ din 1837 al evreilor statorniciți la Brăila menționează numele unui „Josef *Waintrup*, familist din București,

1. Despre Davicion Bally, vezi *Evreii din România în texte istoriografice*, antologie de Lya Benjamin, Hasefer, București, 2004. Descendența e stabilită de Leon Volovici în M. Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, Humanitas, București, 2016, text îngrijit de Gabriela Omăt, pref. și note de Leon Volovici.

stabilit de 18 luni [la Brăila], zaraf¹. E foarte plauzibil ca familiile Bally și Weintraub să se fi legat grație apartenenței la aceeași breaslă a zarafilor evrei.

Baba, mama Clarei, e o femeie încă frumoasă, cu sclipiri mândre în ochii albaștri, cu mâini lungi și subțiri. Poartă pălărie de mătase și pai, cercei mari de diamant, ochelari cu ramă și lanț de aur, brățară de rubin.² Soțul ei, tatăl Clarei, e ceasornicar și bijutier. Tăcut, meditativ, Abraham (Avram) Weintraub stă ziua aplecat asupra rotitelor și mecanismelor delicate ale ceasurilor, cu micile lor „lumi autonome, mici ființe abstracte, care își împreunau sutele de glasuri ritmate într-o muzică mărunță și dințată“, „cu armonie strictă, severă, supusă...“, iar serile, om al Cărții, dintr-un neam care „a viețuit mereu în jurul sinagogilor“, se grăbește să ajungă la sinagogă, unde citește din Tora, reflectând asupra cuvintelor ebraice cu aceeași concentrare cu care pune în mișcare timpul în carcasa prețioasă a ceasurilor. Fire neliniștită, suferind „de spaima de a nu se întâlni cu sine însuși“³, are uneori priviri „care luminează de departe“⁴ o melancolie fără leac.

Prin tradiționale mijlociri și aranjamente evreiești de logodnă și căsătorie, Clara e măritată cu Mendel Hechter, originar din Buzău, unde li s-a născut și primul copil, Penchas (Poldy), de doi ani, rămas acum în grija rudelor buzoiene. Nici originile lui Mendel Hechter nu se deslușesc ușor. Tatăl lui e colector de cereale la docurile din portul Brăilei, are înfățișare de barcagiu, poartă cizme încărcate cu ținte

1. Vezi monografia Brăilei publicată de Nissim Derera în ziarul *Egalitatea* din 29 aprilie 1905.

2. Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, în *Opere*, vol. I, Academia Română, Fundația pentru Știință și Artă, București, 2015, p. 264.

3. *Ibidem*, p. 251.

4. *Ibidem*, p. 252.

și potcoave, respiră de o viață praful sacilor cu grâu și porumb.¹ Nu are deprinderile intelectuale ale cuscruului Weintraub, dar, în serile de sărbătoare, obișnuiește să citească și el „din imense cărți ebraice“. Soția lui, mama mare Hechter, îmbrăcată cu rochie „neagră, dreaptă, simplă, închisă cu nasturi obișnuiți de os“, rămâne în amintirea nepoților ca „o bunică dintr-o carte de citire“.² Vorbește limba românească neaoșă a satelor din Muntenia. Născută la Brăila în prima jumătate a secolului XIX, și ea este descendenta unui strămoș legendar: Mendel din Gropeni.³

Într-o monografie publicată în ziarul *Egalitatea*, începând cu 29 aprilie 1905, Nissim Derera, prețuit profesor și publicist, menționează, printre sursele credibile despre așezarea evreilor la Brăila, alături de statistici, documente vechi și catagrafii, informații aflate de la „domnul B. Weintraub“, un contemporan. Acest domn e vreo rudă de-a Clarei, de vreme ce știe povestea lui Mendel din Gropeni, păstrată în memoria orală a familiilor încuscite Weintraub–Hechter: „După spusele lui Mendel Linaert, supranumit și Atendei Groperil, din cauză că ținea o prăvălie în comuna Gropeni din acest județ, care a venit în Brăila înainte de 1820, a comunicat d-lui B. Weintraub că în copilăria lui a apucat, în Brăila, mai multe familii de evrei, stabilite înaintea venirii sale“, scrie profesorul Derera.

Neînduplecat și viforos, Mendel din Gropeni, ajuns la vârsta patriarhilor, și-ar fi împărțit averea copiilor și s-ar

1. *De două mii de ani*, în *Opere*, vol. I, p. 265.

2. *Ibidem*, p. 264.

3. În romanul autobiografic *De două mii de ani*, ed. cit., p. 265, Mihail Sebastian scrie că Mendel apare în catagrafia din 1828 a locuitorilor orașului și județului Brăila. Numele acestui strămoș nu se regăsește însă în sursa menționată de el, ci în monografia profesorului Derera. Catagrafia a fost publicată de Editura Analele Brăilei, în 1933.

fi îmbarcat pe un vas cu destinația Jaffa. Apoi, i s-ar fi arătat în vis fiicei lui, acum mama mare Hechter, în haina albă a morților, prorocind că aceasta va avea un băiat (pe soțul Clarei) și cerându-i să-i dea numele lui. Mendel din Gropeni moare la Ierusalim în 1876. Mendel Hechter, nepotul lui, se naște în anul următor. S-ar putea să fie vorba, în această legendă familială, de un plan comun al celor doi strămoși, sau de o contaminare cu istoria bunicului matern al Clarei, celebrul Davicion Bally (1809–1884), plecat și el în Israel la 73 de ani și decedat după doi ani, la Ierusalim.

Oricum s-ar întrețese firele acestei genealogii, în octombrie 1907, familiile Hechter și Weintraub, care se trag una din Mendel Linaert, cealaltă din Davicion Bally, așteaptă venirea pe lume a copilului Clarei. Dacă bunicii mai știu să vorbească și idiș, părinții Clara și Mendel vorbesc numai românește, se poartă după rânduiala românească, iar acasă păstrează tradițiile evreiești.

În anul acela, revolta izbucnită împotriva unor arendași evrei, în câteva sate moldovene, se răspândise spre moșii și târguri din sudul țării și ajunsese și la Buzău și Brăila. Amintirea acelor zile, starea de urgență decretată în martie și împușcarea, pe urmă, a aproape 10.000 de țărani în toată țara, discursurile antisemite ale politicienilor stârnesc încă temeri printre evrei. Cine citea semnele vremurilor în pogromurile recente din Rusia, din 1905, se îngrijora cu temei.

Amestecul de naționalități al Brăilei, statutul de *porto franco* prin care sunt înlesnite și scutite de taxe vamale negoțul și afacerile, și portul la Dunăre vegheat de atâtea consulate străine încă promet o viață bună și tihnită unei familii de evrei. În orașul înconjurat de Dunăre ca o brătară trăiesc greci, turci, români, nemți, italieni, englezi, evrei. Locul respiră „o atmosferă curioasă de Orient leneș

și de Occident vioi¹. Cu opt ani în urmă, în 1899, Brăila număra în jur de 10.000 de localnici de religie mozaică.² Cartierul din jurul bisericii Sfântul Petru (Sfinții Petru și Pavel), cuprins între Ulița Ovreiască (azi Petru Maior), strada Coroanei (azi Mihail Sebastian), strada Regală (azi Mihai Eminescu) și bulevardul Cuza, e înșesat de prăvălii și ateliere de meseriași evrei: băcani, frizeri, farmaciști, medici, croitori, bijutieri, ceasornicari, măcelari, cizmari, fotografi, negustori de cereale. În 1906, Brăila avea 785 de negustori evrei, 3.030 români și 1.598 de alte naționalități.³ Clara deprinsese din adolescență croitoria de pălării de damă. Împreună cu soțul ei au deschis pe strada Regală un atelier de „mode și pălării“, La Voaleta.

După cum măsoară timpul tradiția iudaică, în seara de 8 octombrie, după apusul soarelui, în căminul familiei Hechter începe deja o nouă zi: e miercuri, 9 octombrie. Moașa aprinde lumânările în sfeșnicul cu șapte brațe. Verifică apoi, dintr-o privire, *hamsa* – palma de ceramică împotriva deochiului – și farfurioara cu dulciuri de sub pat, pusă acolo ca să abată atenția duhurilor rele de la venirea pe lume a copilului. Rabinii din vechime scriau că mama și copilul trebuie apărați de năluca nopții Lilith, spirit rău întruchipat de prima femeie a lui Adam înainte de facerea Evei. Tot spre ocrotire de duhuri rele, sub perna tinerei Clara trebuie așezat *kimpetbrivl*, un sul de hârtie cu pasaje din Psalmul 120, „Ridica-voi ochii mei spre munți: de unde, oare, îmi va veni ajutorul?...“ și din Cartea Genezei.

1. Mihail Sebastian, „Povești cu Brăila“, în *Opere*, vol. V, Academia Română, Fundația pentru Știință și Artă, București, 2015.

2. Vezi Camelia Hristian, Ghena Pricop, Evdochia Smaznov, *Greci, Evrei, Ruși lipoveni... Brăila: Reactivarea memoriei culturale a orașului*, Istros, Brăila, 2012, cap. „Evreii din Brăila“.

3. *Apud* Yad Vashem, *Pinkas Hakehillot Romania*, Ierusalim, 1969.